

OŁESIA MUDRAK

Uniwersytet im. T. Szewczenki w Kijowie, Ukraina
mudrakl@ukr.net

Фабульно-сюжетні особливості еротичної лірики

Проблема сюжету в ліриці завжди була актуальною. Він — зазвичай символічний, алегоричний, тим і відрізняється від епіки, будується на принципах змалювання психотипу героя через певну його рису (мужність, жертвовність тощо) і типу обставин, розкривається через авторське ставлення до зображеного, тобто показано не тільки мужність, а й ставлення до неї¹. У любовній ліриці може бути вірність, в еротичній — тілесна краса.

Цікавими з такого приводу є міркування С. Епштейна, що дозволяють по-новому, поза літературознавчою концепцією, не відкидаючи, звичайно, її, поглянути на фабульно-сюжетні зв'язки, навіть переглянути поширене уявлення, ніби лірика, на відміну від епосу, безфабульна, тому що в ній присутні суб'єкт дії, переживання, мислення, а не послідовно викладена чи показана історія (нарація). На думку Епштейна, тіло нагадує фабулу, а плоть як сюжет перетворює тіло в нескінченну оповідь про нього, постійне його створення і перетворення, формування «тілесної мови» (А. Арто), тому знання про тіло — не те, що знання про плоть (плотське знання)². Їх як визначальні смислові топоси еротичної лірики слід розрізняти. Коли тіло має виразну, переважно зовнішню принадну форму, колір, фігуру, пропорції, які можна споглядати, до яких можна доторкатися тощо, пізнавати щомиті, то невід'ємна від нього плоть завжди внутрішня, безкінечна й обмежена, складається з вологості, теплоти, вигинів. Її пізнання приховане, опосередковане, здійснюється через смак, запах, дотик, сконцентрованих у синестезії, яка створює таке враження, ніби вогонь розтоплює кригу. Тіла проявляються, зливаються через плоть, згадану на початку Біблії, де мовиться про гріхопадіння, а Єва трактована як «плоть від плоті» свого

¹ В. Иванисенко, *Поэзия, жизнь, человек*, Москва 1962, с. 213.

² С. Эпштейн, *Эрос любви*, www.lib.net.

чоловіка — Адама, як первісна глина, речовина існування, з якої виникають тіла. Плоть, за спостереженням В. Подороги, це «стан тіла, але не тіла у своїй анатомічній обмеженості; тіло трансгресивне, тобто здатне долати власний бар'єр його утвердженням, і є тим, що я назвав би плоттю»³.

Еротична фабула проектує розгортання ліричних сюжетів бажаного зближення тіл, їх споглядання, втечі, погоні, подолання перешкод, впізнання закоханих, поширення мотиву «незнайомців», розчарування тощо. Кожне побачення з обіймами, поцілунками, зізнаннями, інтимними діалогами має свій сюжет, що може захопити непередбаченими колізіями, спалахами і ретардаціями, які зумовлюють катартичну розв'язку, викликаючи внутрішню напругу, супроводжується тілесними гротесками і фантазіями, втіленими в особливій образній мові вишуканих натяків. Вона реалізує підсвідомі імпульси, задовольняє приховані лібідозні потяги, про які писав З. Фрейд, зазначаючи, що психоаналіз не може проінтерпретувати естетичні якості художнього твору (*Митець і фантазія*). Але у поєднанні з практикою формальної школи ця дисципліна здатна тлумачити естетику як гальмування-притягування потягів, приборкання сексуальності, дослідження тілесної форми з погляду кантівського незацікавленого інтересу, акцентуючи увагу на ритміці, метриці, фоніці у поезії та інших структурних елементах, які відповідають елементам еротичних структур. Але, якщо вжити термінологію В. Шкловського, тут важливий не матеріал, а прийом, тобто техніка конструювання твору з використанням тропеїчних, композиційних, стилістичних, фонічних, ритмічних тощо засобів для увиразнення поетичного мовлення, привнесення в нього ефекту новизни. Водночас важливим моментом для еротичної лірики є не фізичні властивості тіл, а їхня взаємна відчутність, підвищений тонус осягнення, пружності, сила тертя і т.п., передана через ритм, звукову пластику, стилістичні нюанси тощо. Лірика конкретно цілісна за структурою, зовнішня єдність форми поетичного твору поєднана із внутрішньою, що забезпечує його довершеність⁴. Це зумовлює втягування у сферу ліричної інтерпретації лише елементів, важливих «у безпосередньому зв'язку з сюжетом цього вірша»⁵, а не іншого, зважаючи на те, що ліричний сюжет має інші закони, ніж у прозі⁶, «тяжіє до максимальної узагальненості, а адресати поетичних послань зазвичай — узагальнені образи»⁷, які відповідають сенсу «асексуальної» еротичної, власне метафізичної поезії, охопленої прагненням насолоджуватися бажаним, зануритися у лоно світу, захопитися його таємницями на відміну від порнографії, схильної повністю оголювати його, викликаючи рецептивну

³ Ф. Подорога, *Феноменология тела*, Москва 1995, с. 123.

⁴ В. Иванисенко, указ. роб., с. 14.

⁵ Т.И. Сильман, *Заметки о лирике*, Ленинград 1977, с. 5–6.

⁶ Ю. Тынянов, *Поэтика. История литературы. Кино*, Москва 1977, с. 118.

⁷ В. Мацапура, *Особенности лирики та різні підходи до її аналізу*, «Зарубіжна література» 1996, № 11, с. 7.

нудьгу і спустошеність. Варто зазначити, що з тілом (не з плоттю), асоційованим із сюжетом насолоди, завжди асоціювалася тілесність. У класичному розумінні тіло означає фізичну оболонку конкретного індивіда, концентрує в собі можливість пізнання сексу, афектів, вітальних рефлексій, смерті тощо. Тілесність вказує на те, що належить тілу, має матеріальні характеристики, на відміну від духовних, але «не тотожна тілу (сомі — біологічному організму), його властивостям і якостям»⁸. У плуначенні постмодернізму, який мислить категоріями «феноменологічного тіла» (К. Мерло-Понті), «соціального тіла» (Ж. Делез та Ф. Гватарі), «текстуального тіла» (Р. Барт), вона втрачає спільні ознаки з фізичним тілом, з його образом (Делез), що позначається і на постсучасній поезії, що зазнає впливу філософії постмодерністів. До речі, Барт, обґрунтовуючи положення про «задоволення від тексту», зазначав той момент, коли «тіло починає рухатися за власними думками»⁹.

Еротична лірика сприймається як відкритий тілесний текст, використовує необмежені можливості зображально-виражальних засобів, типів умовності, індивідуалізуючи їх, пропонуючи власні гротески й фантазії, формуючи власну мову, сповнену вітальною силою, що дозволяє долати смерть, адже, за словами Ж. Батая, де з'являється еротизм, там «життя торкається смерті», витікає у «безперервність буття». Філософ зазначає, що у сфері фізичного еротизму індивід прагне подолати свою тілесну конечність, обмеженість, самотність за рахунок *іншого*. Проте він (індивід) може позбутися своєї сексуальної граничності, тому знаходить розраду в емоційній еротичній активності, яка випрозорює йому світ через кохання, еротичне пізнання себе та *іншого* як змістовної миті, що відкриває у собі сенс людського життя, допомагає закоханим ввійти у вимір континуальності (безперервності), досягнути духовні цінності, які Батай називає релігійним еротизмом¹⁰. Отже, ліричний суб'єкт еротичної лірики не обмежений власними тілесними рефлексіями і душевними переживаннями, він виражає себе як невід'ємну частину об'єктивного світу. Хронотопу еротичної лірики як лірики в родовому сенсі притаманне «вільне маніпулювання простором і згушення часу в психологічно значущому для суб'єктів пункті»¹¹. Час здається невідчутний, створюється ефект *Dasein*, тобто тут-і-тепер, що набуває метафізичного сенсу тут-і-завжди, схоплюючи «стан ліричної концентрації», «змістовний момент людського життя», його емпіричну й узагальнену частини, коли «ліричний герой ніби ще раз — востаннє! — охоплює зором емпіричні події, аби досягнути їх суть», що найповніше

⁸ Див. С. Газарова, *Тіло і тілесність. Психологічний аналіз*, Київ 1999.

⁹ Див. Р. Барт, *Избранные работы. Семиотика. Поэтика*, Москва 1989.

¹⁰ Див. О. Гомілко, *Метафізика тілесності. Концепт тіла у філософському дискурсі*, Київ 2001.

¹¹ О. Забужко, *Ліричне як спосіб будування художньої дійсності*, «Радянське літературознавство» 1986, № 6, с. 36.

відбито у пуанті вірша¹². Важливим моментом в еротичній ліриці є хронотоп тілесного спогаду як одночасність оживлених мнемонічних слідів, що накладаються один на одного, відмінний від «хронотопу моментальної особистості», тобто просторово-часового каркасу безпосередньо пережитої сучасності¹³. У цьому полягає суть й еротичної лірики, яка, не обмежена еротизмами Батая, пронизує індивідуальне буття метафізичними концептами, онтологізує його, виводячи на вічні цінності, коли тілесна й духовна чуттєвість зливаються в енергію нового порядку — любов, власне пропонує свій варіант «філософії любові».

The plot features of erotic lyrics

Summary

The article describes the process of plot production in erotic poetry, the transformation of the fabula (the body) into the plot (the flesh), the structuring of an appropriate chronotope.

Keywords: erotic poetry, lyrical character, fabula, plot, body, flesh, libido, chronotope.

¹² Т.И. Сильман, указ. роб., с. 7.

¹³ О. Забужко, указ. роб., с. 49.